

Abstract. The scientific paper examines the problems of Ukrainian and Russian media that continue to use incorrectly defined terms “disabled” or “special needs”, etc., and segregate people with disabilities in society, describing in their dichotomies “their” – “alien”, tolerate the hate-speech, stimulate the establishment of stereotypes. The proposed material is devoted to the topic of the formation of a person with a disability through the media. Journalistic and scientific works in which the peculiarities of the media influence on the audience and stereotyping as well as the subjects of illumination of the image of a person with a disability and its specifics were analyzed in this work. The research was conducted using content analysis, monitoring, comparison and synthesis of scientific research results.

Key words: media, people with disabilities, discrimination, stereotypes.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Хилько М. М., Корнеєв В. М. Вплив контенту засобів масової комунікації на український соціум. *Current issues of mass communication*. 2014. Issue 16. С. 57–68. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmk_2014_16_8
2. World report on disability / World Health Organization, The World Bank. Malta, 2011. 28 p.
3. Пан Ги Мун. Послание по случаю Международного дня инвалидов / Генеральный секретар ООН. URL : <http://www.un.org/ru/sg/messages/2013/disabilities.shtml>
4. Фихтелиус Э. Новости. Сложное искусство работы с информацией / перевод со шведского В. Менжун. М.: МедиаМир, 2008. 200 с.
5. Лівін М. Як називати людей з інвалідністю. *The Village Україна*. 10.11.2017. URL : <https://www.the-village.com.ua/village/city/asking-question/264595-yak-pravilno-nazivati-lyudey-z-invalidnistyu>
6. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України №1263-VII від 13.05.2014 / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>
7. Виртосу І. Як розповідати про людей з інвалідністю: поради для журналістів. 11.09.2015. URL : <https://ms.detector.media/ethics/standards/yak-rozpozvidati-pro-lyudey-z-invalidnistyu-poradi-dlya-zhurnalistiv/>
8. Демиденко О. Как решить проблемы инвалидов ЕАО? Посадить чиновников в инвалидные коляски. *Информационное агентство Regnum*. 22.10.2018. URL : <https://regnum.ru/news/2504781.html>
9. Нарская В. Инвалид обскакала красавицу Загитову. *Дни.Ру* – 18.10.2018. URL : <https://dni.ru/sport/2018/10/18/409415.html>
10. Батько-інвалід та дві важкохворі донечки: багатодітна родина з Рівного просить про допомогу. *Rivne.media* – 10.10.2018. URL : <http://rivne.media/news/batkoinvalid-ta-dvi-vazhkokhvorii-donechki-bahatoditna-rodina-z-rivnoho-prosit-pro-dopomohu>
11. Воював з інвалідністю: у ДТП розбився відомий полковник ЗСУ. *Обозреватель*. – 12.01.2019. URL : <https://www.obozrevatel.com/ukr/crime/voyuuvav-z-invalidnistyu-u-dtp-rozbivsiya-vidomij-polkovnik-zsu.htm>
12. Права людини в медіасвіті та медіадіяльності в Україні: матеріали Першої науково-практичної конференції (Київ, 30 листопада 2018 р.). К. : Інститут журналістики, 2018. 230 с.
13. У журналістиці завжди є місце правам людини: аргументи за. / Центр інформації про права людини. URL : https://humanrights.org.ua/material/u_zhurnalistici_zavzhdi_je_misce_pravam_ljudini__

УДК: 821.161.2

ЕМБЛЕМАТИЧНІ МОДИФІКАЦІЇ РИТУАЛЬНО-МАГІЧНОГО СЕМІОЗИСУ У РОМАНІ «ПЕСИГОЛОВЕЦЬ» ОЛЕКСАНДРА ЗАВАРИ

У. В. Гамоліна, М. А. Реутова

Анотація. Стаття присвячена розгляду модифікацій ритуально-магічного семіозису на матеріалі роману «Песиголовець» Олександра Завари. Одна із ключових проблем – трансформація мотивів та образів світової літератури у переплетенні з первісними ритуалами. Здійснений аналіз тексту, дозволяє поставити роман в ряд із найпопулярнішими романами фентезі, в яких головним компонентом виступає казка та ритуал.

Ключові слова: казка, Червоний Капелюшок, вовк, ритуал.

Трансформація мотивів та образів світової літератури, а особливо біблійних та античних, у творах більшості авторів не досліджені, тому це питання і досі залишається невирішеним, що викликає зацікавлення у більшості літературознавців. Переосмислення мотивів та образів зустрічаємо у Лесі Українки, Тараса Шевченка, Ольги Кобилянської та інших. Сучасних письменників та науковців першомотиви та першообрази приваблюють і досі, оскільки вони є невичерпним джерелом народної мудрості і в кожен епоху один і той же міф може витлумачуватися по-різному, залежно від культури, історії та соціальних змін.

Казки є одним із потужних джерел для сучасних митців слова. Тенденція інтерпретації народних джерел фантастичного проїняла всю європейську літературу. Наприклад, казка В. Гауфа «Холодне серце» («Das kalte Herz», 1827), казки Г. Х. Андерсена, хоча й різною мірою, але заглиблені у фольклорну казкову реальність [1, с. 186].

Під казкою ми за інерцією розуміємо казку чарівну, або фантастичну – найбільш структурований жанр народної казки. Фантастична казка сприймається як художня вигадка, має етико-виховний потенціал, оскільки сюжет передбачає перемогу добра над злом (чого нема в архаїчних казках, наприклад, в казках про тварин, пор. казку «Вовк-колядник»), характеризується контрастним протиставленням персонажів, які відповідають формулам (за В. Я. Проппом) [1, с. 183].

На сьогодні однією з найвідоміших казок, яка популярна і досі, серед реципієнтів дошкільного віку є «Казка про Червоний Капелюшок». Ця казка дитинства про дівчинку, яка відправилася у ліс, за проханням своєї матері, щоб віднести бабусі пиріжки, яку по дорозі перехопив вовк, і обманувши її, мав час навідатися до бабусі, вчинити злочин і чекати наступну жертву.

Казка про Червоний Капелюшок і Сірого Вовка – це класичний сценарій про Жертву, Гвалтівника, Спостерігача і Рятувальника. У цьому сюжеті можна зависнути надовго і назавжди [2].

Як відомо, що казка про Червоний Капелюшок розповідає нам про дівчинку, яка зустріла Вовка по дорозі через ліс до бабусі. Літературно оброблена ця історія була Шарлем Перо (вперше видана у 1697 р.). Набуваючи популярності і здобувши світове поширення, «Казка про Червоний Капелюшок» почала змінюватися. Так, в збірнику братів Грім, виданому через 115 років після її першої публікації, зникла мораль і відновився хороший кінець – дівчинку і бабусю врятували мисливці [3, с. 55].

У своїй роботі «Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры» Ерік Берн розглядає Червоний Капелюшок із позиції марсіанина і пропонує таку інтерпретацію та розуміння сюжету: у цій казці кожен герой прагне до дії майже будь-якою ціною. Якщо брати результат таким, яким він є насправді, то все в цілому – інтрига, в пастку якої попався нещасний вовк: його змусили уявити себе спритником, здатним обдурити кого завгодно, використавши дівчинку в якості приманки. Тоді мораль сюжету, може бути, не в тому, що маленьким дівчаткам треба триматися подалі від лісу, де водяться вовки, а в тому, що вовкам слід триматися подалі від дівчаток, які виглядають наївно, і від їхніх бабусь. Коротше кажучи: вовку не можна гуляти в лісі одному. Якщо читач побачить у цьому аналізі цинізм, то радимо уявити собі Червоний Капелюшок в реальному житті. Вирішальна відповідь полягає в питанні: ким стане Червоний Капелюшок з такою матір'ю і з таким досвідом в майбутньому, коли виросте? [4].

Один із українських письменників по-своєму подав цю давню казку на сучасний лад – ним є Олександр Завара, виходець із Східної України, письменник, рецензент та музикант. Закінчив філологічний факультет. Дебютував у 2013 році романом «IQ = FAQ (Історія Хворого розуму)», наразі працює у жанрі прози та поезії, готуючи для читачів новий роман «Гелтер Склертер», який варто очікувати вже в цьому році.

У 2017 у світ вийшов роман «Песиголовець» Олександра Завари, який називає свій роман химерним фентезі, хоча більшість читачів та рецензентів вважають, що це доволі якісний український горор – чистий і без домішок. Святий Христофор, письменник Юрко Побиван, містичне Прикарпаття, багато горору та «коріння» казок – все це, і не тільки, поєднано у новому романі письменника [5]. Олександр Завара вміє нагнати страху на читача і закрутити історію таким чином, що від неї не відірватися, доки не буде перегорнута остання сторінка. Його інтерпретація казкового сюжету нагадує химерну містифікацію: от хто б міг уявити, що Червоний Капелюшок житиме серед язичників-полян у часи, коли відбувалося масове навернення до християнства, у лісі на неї нападуть здичавілі лісоруби-людоїди: «...Брудні, з довжелезними, сплутаним волоссям і кошлатими бородами, чоловіки уздірили дівчинку, коли вона тільки-но вийшла із полянського села. Тоді вони й надумали напасти [6, с. 70]. Дівчинка незчулася, як перед нею виріс височезний дядько, від якого

огидно смерділо потом і калом»[6, с. 72], а порятує дівчину од вірної смерті такий собі Асур Сіроманець, виходець з екзотичного Сходу, *«кремезний чоловік з головою кровожерливого вовка* [6, с. 67]» [6, с. 5–6]: *«Що було згодом, Оленка вже не знала, а коли розплющила очі, то побачила, що над нею сидить Сіроманець. Однією рукою він спирався на увігнаний у землю скривавлений меч, а іншою гладив її чоло. Мабуть, таким чином песиголовець намагався привести її до тями»* [6, с. 73].

Як бачимо, Олександр Завара «помістив» звичний для нас образ Червоного Капелюшка у часи середніх віків, давши дівчинці ім'я і нагородивши її червоним каптуром, що робить її наближеною до персонажу казки, а також зробив її приятелем перевертня – Асура Сіроманця, який є принцем-втікачем, первісток короля, котрий убив доньку старого жреця, бо та обманом хотіла повернути його до поганської віри.

Образ Асура – це протиріччя в одному цілому: з одного боку показано його ненависть, кровожерливість і жагу до вбивств, масового кровопролиття; з іншого – Асур є справедливим, про це розповідає історія про те, як песиголовець помилював двох хлопців, котрі хотіли вкрасти в нього здобич, не вбивши їх, а лише відрубавши молодикам по долоні: *«Асур змилювався над ними і подарував обом життя, а на згадку про їхній злочин відтняв молодикам по долоні»* [6, с. 68], він відповідає людям взаємністю і не порушує кордони їхнього поселення, якщо вони не переходять межі в лісі. Також, цікавим є те, що Асур уособлює в собі образ Святого Христофора – *«стара ікона з доволі дивним святим. То був чоловік, який тримав у руці спис і мав голову пса»* [6, с. 76].

Образ Оленки, вона ж Червоний Капелюшок, – це тип звичайної сільської дівчинки, людини, яка при кризових ситуаціях і загрозі власному життю і життю близької людини може продати вірного друга: зраджує Сіроманця, бо новий чоловік матері розказав усе поганцям про дружбу Оленки й Асура, і мати відправили у хату болю, де катували. Справедливого Сіроманця стратили на Галявині вічної роси (при повному місяці) за відмову коритися поганській вірі (в цьому випадку, мисливцем із звичної для нас казки, який вбиває поганого вовка і рятує Червоний Капелюшок, стає загін поганців).

Взагалі, незвичним є те, що Червоний Капелюшок (Оленка) та вовк (песиголовець Асур Сіроманець) є приятелями, до того ж, читаючи роман, можна відчутти особливий зв'язок між цими двома, хоча автор на пряму про це не заявляє.

Викликає зацікавлення і той факт, як майстерно Олександр Завара зміг поєднати казку із ритуалами первісних полян, які певним чином доповнюють і наштотвхують до переосмислення автентичного сюжету казки. Про так звану релігійну фантастику згадує у своїй роботі Цікавий С. А. «Аспекти поетики фантастики», де наводить думку дослідниці М. Назаренка: *«Чудесне пояснюється втручанням божественних або демонічних сил, що належать до тієї релігії, яку сповідують потенційні читачі тексту (релігії, властивої даній культурі). У тому випадку, коли боги і демони належать якійсь іншій релігійно міфологічній системі, ми маємо справу з фентезі»* [1, с. 186–187].

У романі «Песиголовець» наявні такі ритуали, як:

- обряд ініціації жіночого начала;
- навернення людей до поганської віри (хрещення людей у водах рік);
- ритуал вбивства злого духу (Песиголовця);

Про перший ритуал можна сказати, що він є більше видумкою старших дівчат племені поселення полян, суть якого полягає у тому, що дівчинка переходить у стан дорослої жінки: *«Вони казали, що дівчина, яка опиняється за мужем, тобто за своїм чоловіком, якому віддає серце, у першу ж після весілля ніч перетворюється на бабу»* [6, с. 59], готової подарувати життя іншій людині: *«А він візьме свою палицю, проштрикне її, і вони навіки залишаться одним цілим. І тільки тоді у них можуть з'явитися діти»* [6, с. 59].

Другий ритуал змальовує давню традицію хрещення людей, за основу якої була взята відома подія хрещення Київської Русі Володимиром Великим. Олександр Завара послідовно прописує дії ритуалу: від заходження людей у воду: *«...поганець вдруге занурив у воду з головою... жінка пірнала обличчям на чотири сторони світу»* [6, с. 158], до помазування святою олією лоба «рабів Господа» та питтям крові вбитого за гріхи людей Христа: *«... слуга Господа намазав її лоб чимось масним, а потім знав із себе якийсь глечик на ремені і влив їй до рота щось червоне, схоже на кров»* [6, с. 158].

Третій ритуал вбивства злого духу Песиголовця вже показаний у площині нашого часу, де за сучасними переконаннями містики як такої не існує взагалі, проте автор наголошує на зворотному – присутність нечистого начала існує у нашому світі завжди, пристосовуючись, зливаючись із потоком життя: «...сім стилетів. Вони були завдовжки близько тридцяти сантиметрів. Освячена і покликана вбивати потороч сталь потемніла від часу, руків'я ножів, зроблені з чогось схожого на слонову кістку, мали однаковий напис» [6, с. 208].

Подібну інтерпретацію сюжету відомої казки із використанням ритуалів, що в основному представляли собою жертвоприношення – задобрювання духів, можна зустріти і в кінематографі, фільм «Червоний Капелюшок» (2011) режисера Кетрін Хардвік розповідає одну із історій Середніх віків: жителів віддаленого містечка Даггерхорн от вже як два покоління тероризує кровожерливий перевертень, що мешкає поруч у лісі. Мешканці, аби задобрити ненаситного звіра, приносили йому в жертву щомісяця домашніх тварин, до того часу, поки у Валері не виявився відьомський дар і стало відомо, що саме через неї вовк постійно повертався до поселення. Валері – звичайна дівчина, яка отримала в подарунок від бабусі (теж відьма) каптур червоного кольору, тому даггерхонці прозвали її «Червоним Капелюшком». Загалом, сюжет захоплює глядача з перших же хвилин перегляду і до останнього витримує таємницю, хто ж цей загадковий перевертень, адже ним був один із мешканців поселення...

Новаторством є те, що перевертнем у цій кінострічці виявився батько Червоного Капелюшка, і відповідно, що у Валері тече кров вовка. Здається, такої інтерпретації сюжету ще не було.

Таким чином, завдяки проведеному аналізу, можна сміливо сказати, що трансформації образів давніх казок та міфів орієнтовні на сучасних читачів і зумовлені бажаннями та їх очікуваннями від літератури. Зокрема, Олександр Завара показує, що між двома абсолютно різними «світами» може бути дружба, гармонія, яка досягається взаєморозумінням. Роман «Песиголовець» це історія в історії, доказ циклічності часу та переконання в існуванні надлюдського у нашому вимірі. Він змушує подивитися на давню історію по-іншому: цей роман дає можливість реципієнтам у звичному негативному знайти щось добре, зрозуміти причини такої ненависті до світу, і дає задуматися над таким питанням: а чи не оточення робить людину такою озлобленою, а її поведінка всього-на-всього є захисною реакцією?...

Анотація. Стаття посвячена рассмотрению модификаций ритуально-магического семиозиса на материале романа «Песиголовец» Александра Завары. Одна из ключевых проблем – трансформация мотивов и образов мировой литературы в переплетении с первоначальными ритуалами. Проведенный анализ текста, позволяет поставить роман в ряд с самыми популярными романами фэнтези, в которых главным компонентом выступает сказка и ритуал.

Ключевые слова: сказка, Красная Шапочка, волк, ритуал.

Abstract. The article is devoted to the consideration of modifications of the ritual-magic semiosis on the material of the novel «Pesygolovets» by Alexander Zavara. One of the key issues is the transformation of the motives and images of world literature into interweaving with the original rituals. The analysis of the text is made, it allows you to put a novel along with the most popular fantasy novels, in which the main component is the fairy tale and ritual.

Key words: fairy tale, Red Hat, wolf, ritual.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Цікавий С. А. Аспекти поетики фантастики. Вінниця, 2018. 256 с.
2. Бедненко Г., Лапшина Т. Сказка о Красной Шапочке и Сером Волке, 2006. URL : http://mythodrama.indeep.ru/theory/red_hood/red_hood.html
3. Оборотни и оборотничество: стратегии описания и интерпретации. Материалы международной конференции (Москва, РАНХиГС, 11–12 декабря 2015) / Отв. ред. и сост. Д. И. Антонов. М.: Издательский дом Ддело», 2015. 156 с. URL : http://www.ion.ranepa.ru/оборотни_cb_final.pdf
4. Эрик Берн. Сказка про Красную Шапочку. Отрывок из книги «Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры». URL : <http://lib.ru/PSIHO/bern.txt> –
5. Однорог М. Песиголовець – міф чи реальність? VEЖА, 2017. URL : <https://vezha.vn.ua/pesygolovets-mif-chy-realist-u-vinnytsi-prezentuyut-roman-gorror-oleksandra-zavary/>
6. Завара Олександр. Песиголовець: роман / Олександр Звара, передмова Вікторія Гранецька. К. : Вид-во Жупанського, 2017. (Альтернатива). 248 с.
7. Воронцова Т. Подлинная история Красной Шапочки. Журнал «Литература». № 44, 2002.